

УДК 338.43:633.1

ТКАЧЕНКО К.В., аспірантка

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДОВИХ ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті ідентифіковано актуальну проблему сільськогосподарського виробництва і визначено напрями для успішного її вирішення. Охарактеризовано фактори, які формують ресурсно-виробничий потенціал зерновиробництва. Проведено аналіз ресурсних показників галузі рослинництва. Визначено зв'язок зменшення обсягів валового виробництва зернових зі зниженням ресурсних показників, технічного потенціалу, посівної площі і трудових ресурсів. Названо основні чинники системного підвищення продуктивності зернових культур, а також чинники підвищення урожайності зернових у сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, зерно, ресурсний потенціал, трудові ресурси, технічний потенціал, рослинництво, врожайність.

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямом в економічній політиці держави є розвиток аграрної економіки. Виробництво сільськогосподарської продукції здійснюється на основі органічної єдності таких чинників: земля, трудові та матеріальні ресурси, нематеріальні, фінансові ресурси. Недостатнє забезпечення підприємства одним із вказаних ресурсів ускладнює процес його виробничої діяльності, гальмує досягнення конкурентоспроможного виробництва сільськогосподарської продукції. Питання забезпечення сільськогосподарського виробництва ресурсами завжди було актуальним і розглянуто в чималій кількості наукових праць.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню складових потенціалу агроформувань присвятили свої праці відомі вчені-аграрники – В.Г. Андрійчук, М.В. Гладій, М.А. Лендел, І.І. Лукінов, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, В.М. Трегобчук, А.Е. Юзефович, Ф. Баланюк, В.Я. Месель-Веселяк, Г.М. Підлісецький, П.Т. Саблук, А.М. Третяк, М.М. Федоров, А.Г. Фонотов, В.Й. Шиян, В.В. Юрчишин та ін. Водночас окремі питання підвищення ефективності використання, а також створення оптимального, збалансованого за структурою ресурсного потенціалу агроформувань на рівні окремого регіону з урахуванням його особливостей, потребують поглиблених досліджень.

Метою дослідження є вивчення потреби та аналіз методів ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, а також встановлення значущості складових елементів потенціалу підприємства.

Матеріал і методи дослідження. Теоретико-методичною основою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У роботі використано системний підхід та монографічний метод (для вивчення літературних джерел, нормативно-правових актів і практики діяльності окремих виробників зерна).

Результати досліджень та їх обговорення. Фактори, які формують ресурсний потенціал досліджуваної галузі, характеризують загальну структуру ресурсно-виробничого потенціалу рослинництва. Трудові ресурси і технічний потенціал - це важливі фактори економічного розвитку сільськогосподарських підприємств. Раціональне освоєння трудовими ресурсами спільно із технічним потенціалом земельних ресурсів сприяє збільшенню виробництва матеріальних благ. І навпаки, висока трудомісткість освоєння земельних ресурсів ускладнює розвиток продуктивних сил, знижує ефективність виробництва. Від природних властивостей землі, родючості ґрунтів, наявності відповідного технічного потенціалу і висококваліфікованих спеціалістів залежать темпи виробництва й добробуту працівників.

Рівень освоєння земельних ресурсів істотно впливає на продуктивність праці, оскільки вона вище, ніж витрати, необхідні для виробництва зернових культур. Слід наголосити, що однакові затрати праці дають нерівнозначні виробничі результати залежно від якісних особливостей складових ресурсного потенціалу галузі рослинництва. Затрати праці будуть неоднаковими за різних способів обробітку землі через відмінність ґрунтів. Від природних особливостей земельних ресурсів залежать технологія, а також відповідний рівень технічного потенціалу та ефективність їх обробітку. Так, важливою технологічною властивістю є площа ділянки землі, що обробляється, – чим вона більша й однорідніша за своєю структурою, тим простіше і дешевше використовувати наявний технічний потенціал, тим вища віддача трудозатрат.

Аналіз ресурсних показників галузі рослинництва (табл. 1) свідчить, що технічний потенціал знизився на 41,2% по тракторах і на 41,1% по зернових комбайнах, посівна площа скоротилася на 40%, валове виробництво продукції рослинництва знизилось на 41% за період дослідження. Отже, зменшення обсягів валового виробництва зумовлено значним зниженням ресурсних показників, технічного потенціалу, посівної площі і трудових ресурсів.

Елементами ресурсного потенціалу зернового виробництва є такі складові: матеріально-технічні ресурси або технічний потенціал; земельні ресурси; трудові ресурси. У нинішніх умовах важливо забезпечити раціональне використання ресурсного потенціалу галузі з метою одержання достатнього обсягу виробництва зернових, підвищення рівня рентабельності та стабілізації економіки сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 1 – Ресурсний потенціал вирощування зернових культур сільськогосподарських підприємств Київської області

Показники	Роки								2012 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Технічний потенціал, комбайни, шт.:									
- зернозбиральні	3045	2277	2055	1923	1823	1643	1537	1612	52,9
- кукурудозбиральні	392	227	181	154	138	125	105	114	29,1
Чисельність зайнятих, тис. осіб	127,4	72,0	59,1	52,6	47,7	45,8	35,9		
Кількість сільськогосподарських підприємств	2116	1968	1977	1900	1896	1855	1807	1830	86,5
Рентабельність виробництва зернових культур, %	95,5	3,0	41,4	5,2	7,5	26,6	40,0	26,1	27,3
Валове виробництво продукції зернових культур на одну особу (у постійних цінах 2010 р.), грн	320	513	401	578	552	444	616	701	219,1

Джерело: складено і розраховано за даними Головного управління статистики у Київській області.

Урожайність є одним з важливих показників використання землі та результатів інтенсифікації виробництва. Дослідженням встановлено, що у провідних господарствах області, зокрема в СВК „АФ Перемога” Кагарлицького району, урожайність ранніх зернових становила 83,8 ц/га, у т.ч. пшениці – 98,6 ц/га, ячменю – 73,9 ц/га; у ВАТ „Синявське” Рокитнянського району урожайність ранніх зернових була на рівні 71,5 ц/га, у т.ч. пшениці озимої – 84,0 ц/га, ярого ячменю – 60,0 ц/га, гороху – 48,0 ц/га; в ТОВ „ТАК-АГРО” Тетіївського району урожайність озимої пшениці становила 73,9 ц/га; у ВАТ «Терезине» Білоцерківського району урожайність пшениці озимої склала 60,6 ц/га, ярого ячменю – 48,7 ц/га, в ТОВ „Агро-Богуславщина” Богуславського району урожайність ранніх зернових – 55 ц/га. У лівобережній частині області у СТОВ „Старинська птахофабрика” Бориспільського району урожайність ранніх зернових була на рівні 47,8 ц/га, з них озимої пшениці – 48,9 ц/га; у Згурівському районі в ТОВ „ВанХоф Юкрейн ЛТД” урожайність озимої пшениці досягла 56,7 ц/га, озимого ячменю – 61 ц/га, ярої пшениці – 47 ц/га, ярого ячменю – 65,1 ц/га, у СП ТОВ «Нива Переяславщини» Переяслав-Хмельницького району урожайність озимої пшениці становила 53 ц/га, ярого ячменю – 34,3 ц/га. Дослідження свідчить, що найвищі значення показника урожайності одержано у сільськогосподарських підприємствах, де обробляють великі площі сільськогосподарських угідь.

Так, одна з найбільших агрокомпаній України – «Миронівський хлібопродукт» встановила загальноєвропейський рекорд урожайності кукурудзи: 190 ц/га [1]. Практика доводить, що вітчизняні агрохолдинги і великотоварні господарства отримують вищу врожайність, ніж дрібні та середні господарства, проте ще відстають за цим показником від агроформувань Західної Європи [2].

Важливою складовою технічного потенціалу сільськогосподарських підприємств є забезпечення науково обґрунтованих норм внесення органічних і мінеральних добрив. Аналіз внесення добрив свідчить, що в середньому вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники у 2010 р. вносили 32,8 кг діючої речовини на 1 га [3]. Однак, обґрунтоване внесення мінеральних та органічних добрив товаровиробниками забезпечується лише на 10-14 млн га, тобто на третині посівних площ. Вважаємо, що надто низький середній показник обумовлений дуже малою кількістю добрив, що вносять дрібні сільськогосподарські товаровиробники, які найчастіше через відсутність коштів передискують соломку на полях. Як наслідок, середні показники врожайності по Україні та Київській області не характеризуються певною закономірністю, адже значною мірою залежать від погодних умов. Очевидно, що великі агрохолдинги можуть частково компенсувати несприятливі погодні умови додержанням агротехнічних вимог вирощування зернових і зернобобових культур, використанням інноваційних технологій та високопродуктивної техніки,

Як переконує досвід, досягнення вітчизняних селекціонерів становлять близько 15-20% у структурі чинників забезпечення урожайності, які дали змогу отримати рекордний урожай у 2011 році.

Із кінця 70-х років минулого століття до тепер українські селекціонери змогли підвищити генетичний потенціал озимої пшениці від 60 до 110 ц з гектара. Ці показники підтверджуються випробуванням українських сортів озимої пшениці на сортостанціях державної служби сортовивчення і реєстрації сортів, де за останні роки було показано, що урожайність озимої пшениці у виробничих умовах коливається в межах 65–70 ц/га. Якщо у 70-х роках реалізація генетичного потенціалу була на рівні 50% від потенційної урожайності озимої пшениці, то в останнє десятиріччя рівень реалізації генетичного потенціалу озимої пшениці у виробничих умовах коливається в межах від 25 до 35%. Така ж ситуація спостерігається і за вирощування інших сільськогосподарських культур.

Зусиллями селекціонерів у загальному біологічному врожаї питома вага зерна за рахунок сорту в сучасних сортів пшениці озимої підвищена від 15–18 до 40–50%. Своєчасна сортозаміна та сортооновлення сприяють підвищенню врожайності на 25–40%. Завдяки впровадженню нових сортів підвищується стійкість до хвороб, шкідників, вилягання, обсіпання, посух, низьких температур. Вітчизняні аграрії щорічно від культивування старих сортів недобирають понад 7 млн тонн зерна. Зважаючи на глобальні зміни клімату, особливої ваги набуває підбір сортів для конкретних ґрунтово-кліматичних умов із високим генетичним потенціалом продуктивності, високою посухо- і жаростійкістю, стійкістю до хвороб та шкідників, підвищеним потенціалом реалізації фотосинтетично активної радіації.

Одним із факторів підвищення урожайності озимої пшениці й ефективного виробництва цієї культури стало створення і впровадження на полях України інноваційних сортів миронівської селекції з високим генетичним потенціалом продуктивності, підвищеною стійкістю до екстремальних умов довкілля та високою якістю зерна. Так, у Кагарлицькому районі, який у 2010 р. за урожайністю озимої пшениці посів перше місце в Київській області, у насінницьких посівах вирощували 11 спільних сортів з Інститутом фізіології рослин на площі 2597 га, які забезпечили врожайність у межах 60,1-75,6 ц/га і перевищили середню урожайність по району на 1,1-16,6 ц/га. Про високий генетичний потенціал продуктивності та конкурентоспроможність нових сортів пшениці озимої свідчить їх фактична врожайність у 2010 р. на виробничих площах передових господарств, яка коливалася від 71,0 до 99,0 ц/га. Так, новий сорт пшениці озимої Монотип, який внесено до Держреєстру України з 2009 р., в ДП «ДГ «Еліта» забезпечив урожайність 73,3 ц/га. У ТОВ «Зеніт» Володарського району урожайність сорту Деметра склала 76,4 ц/га; у ВАТ «Синявське» Рокитнянського району Миронівської 65 зібрали по 79,1 ц/га, Подолянки – по 83,5 ц/га, Смуглянки – по 84,5 ц/га; у АФ «Перемога» Кагарлицького району урожайність Крижинки становила 96,4 ц/га, Золотоколосі – 98,8, Смуглянки – 99 ц/га [6].

Наука і практика доводять, що з метою стабілізації виробництва зерна в кожному господарстві необхідно висівати не менше 3-5 сортів озимої пшениці з різними біологічними властивостями, які формують зерно, що відповідає вимогам до цінної пшениці. За такого підходу сівба високоякісним насінням нових сортів-інновацій із високим генетичним потенціалом продуктивності забезпечує додатковий приріст урожайності.

Крім того, сильним та цінним сортам пшениці озимої вітчизняної селекції доцільно відводити більші площі. Перевагу необхідно надавати сортам-інноваціям з високим генетичним потенціалом продуктивності, підвищеною стійкістю до екстремальних умов довкілля, що відповідають вимогам до сильної та цінної пшениці, внесеним вперше в Держреєстр України впродовж 2005-2010 рр. і пропонуються для зони Лісостепу. Це, зокрема, Монотип, Економка, Мадярка, Хазарка, Волошкова, Калинова, Колос Миронівщини, Зимоярка, Ласуня, Снігурка, Хуртовина, Богдана, Золотоколоса, Деметра, Веснянка, Добірна, Володарка, Фаворитка. Високу і стабільну урожайність продовольчого зерна в умовах сільськогосподарського виробництва забезпечують також сорти: Миронівська 65, Крижинка, Миронівська ранньостигла, Миронівська 67, Веста, Колумбія, Подолянка, Ремеслівна, Переяславка, Смуглянка [7].

Впровадження сортів-інновацій ярої пшениці сприяло значному підвищенню врожайності цієї культури. У 2011 р. на насінницьких посівах у Кагарлицькому районі вирощували 8 сортів ярої м'якої пшениці, з яких 6 сортів миронівської селекції займали понад 90% від загальної площі посіву. Сільськогосподарські товаровиробники одержали з гектару посіву по 39 ц зерна [8].

Сорти-інновації ярої пшениці миронівської селекції мають високий генетичний потенціал продуктивності та конкурентоспроможність, характеризуються високою стійкістю до посухи,

вилягання, обсипання, хвороб, за достатнього рівня мінерального живлення (особливо азотного), формують зерно, що відповідає вимогам до сильної та цінної пшениці.

Проблема підвищення морозостійкості сортів озимого ячменю залишається основною і на перспективу. Однак, враховуючи те, що в останні роки зими стали значно теплішими, а нові сорти – більш зимостійкими, аграрні формування розширили площі посіву. Тривалий час урожайність та валові збори цієї культури мали стійку тенденцію до зниження. У 2010 р. урожайність зерна ячменю підвищилася до 24,7 ц/га, а валовий збір уперше досяг 2,23 млн тонн. Одним із факторів істотного підвищення урожайності та валового збору стало впровадження у виробництво сортів-інновацій озимого ячменю, у тому числі і миронівської селекції, зокрема Борисфен, Ковчег, Сейм, Тутанхамон.

В Україні ярий ячмінь після озимої пшениці – друга зернова культура за обсягами валового збору, площі посіву та валові збори якої поступово збільшуються. Про високий генетичний потенціал продуктивності та конкурентоспроможності на ринку зерна нових сортів ярого ячменю свідчать високі урожаї сортів миронівської селекції у виробничих посівах. У 2011 р., «ДГ «Еліта» середня врожайність сортів ярого ячменю становила 45,3 ц/га, що перевищило середню врожайність по Київській області на 20,6 ц/га та прогнозовану урожайність (44,9 ц/га) ярого ячменю на 2015 р., передбачені перспективною програмою, в якій валовий збір зерна в Україні заплановано збільшити до 80 млн тонн [9]. Дослідженням встановлено, що у 2011 р. в Миронівському районі вирощували 17 сортів ярого ячменю на площі 7685 га, з яких 6 сортів – миронівської селекції. Середня урожайність культури в районі становила 35 ц/га. Зазначимо, що усі 6 сортів миронівської селекції перевищили середню урожайність на 7,0-12,9 ц, а рекордсменами були сорт Юкатан із приростом урожайності 12,9 ц/га та Сонцедар – 11,2 ц/га відповідно.

У нинішніх умовах доцільно широко впроваджувати у сільськогосподарське виробництво новітні сорти пивоварного ярого ячменю миронівської селекції: Псьол, Авгій, Юкатан, Сонцедар, Соборний, які характеризуються високим генетичним потенціалом продуктивності, підвищеною стійкістю до екстремальних умов вирощування та високою якістю зерна.

Висновки. Підвищення технічного рівня і механізації виробництва продукції, впровадження нових прогресивних технологій виробництва, проведення заходів із підвищення родючості ґрунту, поліпшення якості насіння та інших виробничих ресурсів – основні чинники підвищення урожайності зернових у сільськогосподарських підприємствах. Саме тому дефіцит коштів на оновлення матеріально-технічної бази основних засобів виробництва, зокрема, сільськогосподарської техніки, оновлення набору сортів зернових та зернобобових культур призводить до значних втрат урожаю навіть на тому недостатньому рівні операційних витрат, що здійснюють сільгосптоваровиробники. Результати дослідження переконують, що питання відновлення матеріально-технічного потенціалу зерновиробництва потребує першочергового втручання держави й розробки відповідної програми довгострокового кредитування і лізингу для забезпечення сільгосптоваровиробників зернозбиральною технікою та створення умов для залучення кредитних ресурсів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. МХП установил общеевропейский рекорд по урожайности кукурузы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mhp.com.ua/ru/node/1222>
2. Инвест-Газета / Top-100. Рейтинг лучших компаний Украины. – Октябрь 2011. – № 3. – С. 19.
3. Fertilizer consumption (kilograms per hectare of arable land) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/AG.CON.FERT.ZS/countries>
4. Укрзернопром Агро [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uzp-agro.com.ua>
5. Полупан М. І. Визначник еколого-генетичного статусу та родючості ґрунтів України: навч. посіб. / М. І. Полупан, В. Б. Соловей, В. І. Кисіль, В. А. Величко. – К.: Колобіг, 2005. – 304 с.
6. Кучер А. В. Інтенсивність вирощування пшениці озимої в контексті підвищення конкурентоспроможності підприємств / А. В. Кучер // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 2. – С. 71–75.
7. Лисікова В. Найпродуктивніші сорти озимої пшениці / В. Лисікова // Пропозиція. – № 2. – 2008. – С. 23–25.
8. Стратегія пшеничного поля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.agroprofi.com.ua/content/view/359/40.
9. Київська обласна програма «Зерно Київщини на 2012-2015 роки» [Електронний ресурс]. – http://www.kyivobl.gov.ua/kijivska_oblasna_programa_zerno_kijivschini_na_2012_2015_roki.

REFERENCES

1. MHP ustanovyl obshcheevropejskij rekord po urozhajnosti kukuruzy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mhp.com.ua/ru/node/1222>
2. Ynvest-Gazeta / Top-100. Rejtyng luchshyh kompanyj Ukrainy. – Oktjabr' 2011. – № 3. – S. 19.
3. Fertilizer consumption (kilograms per hectare of arable land) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://data.worldbank.org/indicator/AG.CON.FERT.ZS/countries>
4. Ukrzernoprom Agro [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.uzp-agro.com.ua>

5. Polupan M. I. Vyznachnyk ekologo-genetychnogo statusu ta rodjuchosti g'runtiv Ukraïny: navch. posib. / M. I. Polupan, V. B. Solovej, V. I. Kysil', V. A. Velychko. – K.: Kolobig, 2005. – 304 s.
6. Kucher A. V. Intensyvnist' vyroshhuvannja pshenyци ozymoi' v konteksti pidvyshhennja konkurentospromozhnosti pidprijemstv / A. V. Kucher // Visnyk agrarnoi' nauky. – 2011. – № 2. – S. 71–75.
7. Lysikova V. Najproduktivnishi sorty ozymoi' pshenyци / V. Lysikova // Propozycja. – № 2. – 2008. – S. 23–25.
8. Strategija pshenychnogo polja [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: www.agroprof.com.ua/content/view/359/40.].
9. Kyi'vs'ka oblasna programa «Zerno Kyi'vshhyny na 2012-2015 roky» [Elektronnyj resurs]. – http://www.kyivobl.gov.ua/kijivska_oblasna_programa_zerno_kijivschini_na_2012_2015_roki

Характеристика составляющих потенциала зернопроизводства сельскохозяйственных предприятий

К.В. Ткаченко

В статье идентифицирована актуальная проблема сельскохозяйственного производства и определены пути для успешного ее решения. Охарактеризованы факторы, формирующие ресурсно-производственный потенциал зернопроизводства. Проведен анализ ресурсных показателей отрасли растениеводства. Определена связь уменьшения объемов валового производства зерновых со снижением ресурсных показателей, технического потенциала, посевной площади и трудовых ресурсов. Названы основные факторы системного повышения продуктивности зерновых культур, а также факторы повышения урожайности зерновых в сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, зерно, ресурсный потенциал, трудовые ресурсы, технический потенциал, растениеводство, урожайность.

Надійшла 13.03.2014 р.